

Till Socialdepartementet

2026-02-19

Hemställan om ytterligare befogenheter för Barnombudsmannen

Sammanfattning

Barnombudsmannen hemställer att myndigheten ges ytterligare befogenheter inom ramen för utförandet av myndighetens uppdrag.¹ Det handlar om rätt att

- dels få tillträde till lokaler och andra utrymmen som används för verksamheter som berör barn; exempelvis skolor, hem för vård eller boende (HVB), Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem, häkten, anstalter, enheter för psykiatrisk tvångsvård och förvar,
- dels utan hinder av sekretess hämta in handlingar och annat material från verksamheter som berör barn, liksom upplysningar från personal i verksamheten, och
- dels samtala med barn som vill prata med Barnombudsmannen utan krav på att vårdnadshavaren samtycker eller är närvarande under samtalet.

Det har under senare tid publicerats en rad granskningar som visar på såväl stora brister i samhällets skyddsnät – ofta redan tidigt i barns liv – som på mångåriga och strukturella missförhållanden och kränkningar av barns rättigheter inom olika institutioner eller verksamheter där barn befinner sig.² Att det finns myndigheter med särskilt ansvar för dessa barn och myndigheter med ansvar att se till att verksamheter följer lag är alltså inte tillräckligt för att barnens rättigheter ska tillgodoses. Till exempel berättar barn och unga för Barnombudsmannen om svåra uppväxtvillkor, avsaknad av insatser och brist på delaktighet i beslut som rör dem. De berättar vidare om övergrepp och våld på låsta institutioner, om

¹ De olika befogenheter som tas upp i denna hemställan är alla mycket angelägna, men det bör noteras att de inte beroende av varandra utan kan genomföras enskilt.

² Se bland annat Barnombudsmannen (2025) "Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem." och "Ni måste hinna före" – Barns och ungas berättelser om att vara frihetsberövad; Riksrevisionen (2024) Otillräckliga insatser när barn misstänks för grova brott (RiR 2024:9) och (2024) SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga (RiR 2024:7); Skolinspektionen (2021) Skola inom statlig tvångsvård Kvalitet och kontinuitet i utbildningen vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem; Socialstyrelsen (2026) Barn som utsatts för grovt eller dödligt våld – Skade- och dödsfallsutredningar 2024–2025; Inspektionen för vård och omsorg (2025) Tillsyn av SiS 2024 Brister, åtgärder och systematiskt förbättringsarbete och (2023) Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022; Barnrättsbyrån (2025) Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2024; Barnrättsbyrån och World Childhood Foundation (2023) Vem ska tro på mig? – En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen. Även Justitieombudsmannen (JO) har – som också framgår i flera av de nyss nämnda publikationerna – i ett flertal olika sammanhang påtalat brister i och riktat kritik mot olika verksamheter såsom exempelvis socialtjänst, kriminalvård och SiS:s särskilda ungdomshem.

vuxna som har missbrukat sin makt, att de känner sig utlämnade till personalen och att de inte vet vem de kan lita på.

De berättar också om att vuxna inte frågar, inte lyssnar och inte förstår.

"Det är bara det, om man lyssnade på mig hade jag aldrig varit här." (Tjej)

"Ingen lyssnar på dig. Och de har byggt upp dig till att vara någonting värre än vad du är." (Kille)

"Det var jag som var problemet." (Kille) ³

Hela samhället måste kraftsamla för att situationen för utsatta barn ska ändras. Möjligheterna för dem att komma till tals måste stärkas. Att ge Barnombudsmannen bättre förutsättningar att genomföra sitt viktiga uppdrag att som oberoende ombudsman företräda barns och ungas rättigheter och driva på genomförandet av barnkonventionen är ett viktigt steg.

Barnombudsmannen behöver på samma sätt som barnombudsmannen i Norge fritt kunna besöka institutioner för barn och ta del av sekretessbelagt material. Även yngre barn med vårdnadshavare som inte vill eller kan medverka till att barnet får möjlighet att berätta måste få komma till tals. Ökade befogenheter för Barnombudsmannen skulle ge myndigheten ett bättre underlag för att bevaka hur barnkonventionen efterlevs och barns rättigheter skulle stärkas, omedelbart och i förlängningen. Ändringarna skulle innebära att barns rätt att komma till tals inte som i dag blir beroende av institutioners inställning, barnets ålder eller vårdnadshavares förmåga och inställning.

Det skulle också skapa större tydlighet i Barnombudsmannens roll och uppdrag och öka incitamentet för andra myndigheter och institutioner av olika slag att samarbeta med Barnombudsmannen i ombudsmannens undersökningar. Vetskapen hos barn att Barnombudsmannen har särskilda befogenheter kan dessutom ha stor betydelse för barns tillit till samhället och deras tro på sina rättigheter.

Barnombudsmannens uppdrag

Barnombudsmannen har till uppgift att företräda barns och ungas rättigheter och intressen mot bakgrund av Sveriges åtagande enligt barnkonventionen. Barnombudsmannen ska driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av konventionen. Barnombudsmannen ska därvid särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med barnkonventionen. Inom sitt verksamhetsområde ska Barnombudsmannen vidare hos regeringen föreslå de författningsändringar eller andra åtgärder som behövs för att barns och ungas rättigheter och intressen ska tillgodoses, informera, bilda opinion och ta initiativ till lämpliga åtgärder i övrigt, företräda barns och ungas rättigheter och intressen i den allmänna debatten, samla kunskap och sammanställa

³ Citaten kommer från Barnombudsmannens samtal med barn under 2025 som skett inom ramen för framtagandet av myndighetens årsrapport och genomförandet av myndighetens regeringsuppdrag rörande våld mot barn.

statistik om barns och ungas levnadsvillkor, samt följa den internationella utvecklingen när det gäller barnkonventionens tolkning och tillämpning.⁴

För att Barnombudsmannen ska kunna fullgöra sina uppgifter på ett bra sätt krävs att ombudsmannen har tillgång till information av olika slag. Det inkluderar att i olika sammanhang få information från barn och ungdomar.⁵ Att Barnombudsmannen baserar sin verksamhet på direkta och indirekta kontakter med barn och unga är en förutsättning för att Barnombudsmannen ska kunna företräda barns och ungas intressen och bevaka deras rättigheter i samhället. Barn och unga själva är den mest värdefulla informationskällan.⁶ Barn som lever i utsatta situationer har särskilt svårt att göra sin röst hörd och att påverka sin situation, och Barnombudsmannen ska därför ägna särskild uppmärksamhet åt frågor som rör utsatta barn.⁷ Barnombudsmannen behöver också ta del av uppgifter på annat sätt – vilket kan inkludera material som rör enskilda ärenden – från exempelvis myndigheter, kommuner och regioner för att kunna bilda sig en uppfattning om hur barns rättigheter beaktas och efterlevs i olika sammanhang.⁸

Tidigare överväganden om Barnombudsmannens mandat

I samband med att Barnombudsmannen inrättades övervägdes att myndigheten skulle få befogenhet att begära in uppgifter från myndigheter, organisationer, företag och andra vars verksamhet berör barns och ungdomars rättigheter och intressen. *Utredningen om Barnombudsman* uttalade att kunskaper om barns och ungas levnadsförhållanden skulle utgöra en viktig del i det underlag som ombudsmannen behöver för att kunna företräda barnen och ungdomarna. Genom att reglera uppgiftsskyldigheten i lag skulle uppgifter hos myndigheter kunna lämnas till ombudsmannen utan hinder av sekretess. Utredningen föreslog vidare att uppgifter om någons personliga eller ekonomiska förhållanden hos ombudsmannen skulle omfattas av sekretess.⁹ Barnombudsmannen gavs emellertid inte då några särskilda befogenheter att fordra in uppgifter från myndigheter och andra organ. I propositionen gjordes bedömningen att huvudinriktningen på Barnombudsmannens arbetsuppgifter ska ligga på det generella planet, och att ombudsmannen inom sitt verksamhetsområde har att göra principiella uttalanden om hur en svensk författning förhåller sig till konventionen, men inte om en myndighets åtgärd i visst fall är olaglig eller är ett tjänstefel. Sådana frågor skulle överlämnas till Justitieombudsmannen (JO), Justitiekanslern (JK) eller annat tillsynsorgan, och ytterst vara domstolarnas uppgift att avgöra. Regeringen konstaterade vidare att ombudsmannen inte skulle ägna sig åt enskilda fall och inte heller fullgöra någon tillsyn eller granskning av andra myndigheters arbete, men däremot genom opinionsbildning och deltagande i den allmänna debatten utöva en påverkan på myndigheters förhållningssätt till olika frågor på barn- och ungdomsområdet.¹⁰

⁴ Se Lag (1993:335) om Barnombudsman, 1–3 §§

⁵ Jfr prop. 1992/93:173 s. 11

⁶ Jfr prop. 2001/02:96 s. 18

⁷ Jfr prop. 2001/02:96 s. 17 och 42

⁸ Jfr prop. 2001/02:96 s. 26-27

⁹ SOU 1991:70 s. 90-91

¹⁰ Prop. 1992/93:173 s. 10-12

År 2002 förstärktes Barnombudsmannens mandat, och i samband med det gavs Barnombudsmannen rätt att uppmana myndigheter, kommuner och landsting [numera regioner] att lämna uppgifter om vilka åtgärder som vidtagits för att genomföra barns och ungas rättigheter enligt barnkonventionen i de egna verksamheterna.¹¹ Utredningen *Barnombudsmannen – företrädare för barn och ungdomar* hade också föreslagit att Barnombudsmannen skulle ges en generell rätt att ta del av handlingar i mål och ärenden hos domstolar, myndigheter, kommuner och landsting.¹² Förslaget genomfördes dock inte. Regeringens bedömning var att Barnombudsmannens behov att ta del av sekretessbelagd information för att kunna fullgöra sina uppgifter var litet, eftersom ombudsmannen varken har tillsynsansvar eller ska ägna sig åt enskilda ärenden. Regeringen ansåg att de uppgifter Barnombudsmannen kan ha behov av i sin granskning av lagstiftningens tillämpning borde kunna inhämtas genom offentlighetsprincipen, t.ex. via offentliga domar, och att ombudsmannen dessutom kan få del av sekretessbelagda uppgifter efter en skadeprövning, eftersom risken för att den enskilde lider skada eller men många gånger måste vara liten då uppgifterna sekretesskyddas hos Barnombudsmannen.¹³

Behovet av ytterligare befogenheter för Barnombudsmannen

Barnombudsmannen har nu varit verksam i drygt tre decennier. Ombudsmannens uppdrag har vidgats sedan tillkomsten och barnkonventionen är numera svensk lag. Frågor om barns rättigheter och intressen är ständigt aktuella och genom åren har en rad åtgärder genomförts med syftet att exempelvis stärka barns rätt till skydd mot våld¹⁴ och rätten att komma till tals¹⁵. Samtidigt saknas barnets perspektiv alltför ofta i den praktiska tillämpningen hos myndigheter och andra offentliga organ, liksom även i lagstiftningsprocessen.

"Jag hade inte ens någon talan i någonting, utan allt bara hände runt omkring mig." (Kille)¹⁶

Det är också uppenbart att många barn fortsatt lever i stor utsatthet.¹⁷ Barn utsätts för försummelse, vanvård och övergrepp – såväl inom familjen som vid samhällets vård av barn. Det är tydligt att det skyddsnät som ska finnas till för alla barn inte håller. Många av de mest utsatta barnen hamnar på låsta institutioner där de har särskilt svårt att göra sina röster hörda och berätta om sina erfarenheter och åsikter. Under flera år har det också återkommande rapporterats om allvarliga missförhållanden på institutioner där barn befinner sig i det offentligas omvårdnad eller vård, inte minst på HVB, SiS:s statliga ungdomshem och häkten. Detta är något som framkommit såväl i Barnombudsmannens rapporter¹⁸ som i

¹¹ Prop. 2001/02:96 s 26

¹² SOU 1999:65 avsnitt 8.2

¹³ Prop. 2001/02:96 s. 27

¹⁴ Jfr barnkonventionen artikel 19

¹⁵ Jfr barnkonventionen artikel 12

¹⁶ Citaten kommer från Barnombudsmannens samtal med barn under 2025 som skett inom ramen för framtagandet av myndighetens årsrapport och genomförandet av myndighetens regeringsuppdrag rörande våld mot barn.

¹⁷ Jfr prop. 1992/93:173 s. 5

¹⁸ Se t.ex. Barnombudsmannen (2025), "Ni måste hinna före" – Barns och ungas berättelser om att vara frihetsberövad, och "Det har alltid funnits våld, alltså när det har funnits problem." samt (2019) Vem bryr sig – när samhället blir förälder

andra undersökningar.¹⁹ Det handlar om våld och andra övergrepp mot barn, bristande eller obefintlig vård och behandling, avsaknad av skolgång och andra kränkningar av barns grundläggande rättigheter.²⁰ I alltför många fall kommer barn inte alls till tals eller blir inte lyssnade på och de får inte det skydd, det stöd och den vård de behöver. Barn uttrycker för Barnombudsmannen att vuxna inte lyssnar och inte frågar. För många är mötet med Barnombudsmannen första gången de känt sig trygga att berätta.

"Det kändes skönt att prata om det. För... jag har inte kunnat prata ut om mig själv, till någon." (Kille)

"Det känns som att ni verkligen lyssnar och bryr er. Så jag kände mig hörd och det kändes bra." (Tjej)²¹

Vi har också en situation i dag där mycket unga barn rekryteras in i gängkriminalitet och det har genomförts en rad straffskärpningar och andra åtgärder som innebär att antalet barn som frihetsberövas kommer att öka markant. Det är viktigt att följa dessa barn för att säkerställa att de får sina rättigheter tillgodosedda.

Den granskning som sker i dag av hur utsatta barns rättigheter säkerställs är inte tillräcklig. För att stärka barns ställning och trygga barns rättigheter behövs kunskap om barns situation och erfarenheter och hur den praktiska tillämpningen fungerar i verksamheter som berör barn. Att barn får tillfälle att berätta vad de har varit med om är en rättighet i sig och en förutsättning för att informationen ska komma fram. Och barnen vill berätta – de vill att deras erfarenheter ska tas på allvar och leda till förändring, de vill att andra barn ska få det bättre framöver.

"Det finns inget mer jag önskar just nu än att bara gå tillbaka i tiden. Men jag kan inte det. Så det enda som jag kan göra är bara göra det bättre för andra människor. Göra det bättre för andra barn. Så de kan ha sin framtid, så de känner sig inte hjälplösa, så de känner inte det som jag har känt mig." (Tjej)

"Jag vill nog mest säga liksom att det här är min berättelse. Det här är min röst och att, ja, det finns liksom fler som mig. Jag berättar inte det här för att

¹⁹ Se t.ex. Riksrevisionen (2024) SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga, (RiR 2024:7); Skolinspektionen (2021) Skola inom statlig tvångsvård Kvalitet och kontinuitet i utbildningen vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem; Inspektionen för vård och omsorg (2025) Tillsyn av SiS 2024 Brister, åtgärder och systematiskt förbättringsarbete och (2023) Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022; Barnrättsbyrån (2025) Avskiljningar, våld och missförhållanden inom SiS ungdomsvård 2024; Barnrättsbyrån och World Childhood Foundation (2023) Vem ska tro på mig? – En granskning av sexuella övergrepp på de statliga ungdomshemmen. Även Justitieombudsmannen (JO) har – som också framgår i flera av de nyss och i ovanstående fotnot nämnda publikationerna – i olika sammanhang påtalat brister hos och riktat kritik mot SiS:s särskilda ungdomshem och Kriminalvården.

²⁰ Jfr t.ex. barnkonventionen artiklarna 19, 20, 24, 28-29 och 39

²¹ Citaten kommer från Barnombudsmannens samtal med barn under 2025 som skett inom ramen för framtagandet av myndighetens årsrapport och genomförandet av myndighetens regeringsuppdrag rörande våld mot barn.

någon ska tycka synd om mig, utan för att det aldrig ska få hända igen."
(Tjej)²²

I samtal med Barnombudsmannen har barn också gett uttryck för att de vill att myndigheten ska kunna göra oanmälda besök på platser där frihetsberövade barn vistas, för att få en så rättvis och verklighetsnära bild av förhållandena som möjligt.

Att komplettera uppgifterna från barnen med uppgifter från akter och annan dokumentation eller information gör vidare att underlaget för åtgärder blir starkare och att barnens uppgifter tas tillvara på ett bättre sätt.

Barnombudsmannens uppdrag framstår som viktigare än någonsin. Det finns starka skäl att omvärdera de tidigare ställningstaganden som gjorts av regering och riksdag och nu utöka myndighetens befogenheter.

Barnombudsmannen bör ges tillträde till lokaler och möjlighet att inhämta utredning

Andra myndigheters befogenhet att få tillträde och inhämta utredning

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) ansvarar bland annat för tillsyn av socialtjänst²³, hälso- och sjukvård²⁴ och verksamhet enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade²⁵. Inom ramen för sådan tillsyn har myndigheten rätt att få tillträde till lokaler och andra utrymmen som används för verksamheten samt att tillfälligt omhänderta handlingar och annat material. Den vars verksamhet inspekteras är också skyldig att lämna de upplysningar eller den hjälp som behövs.²⁶ Även Diskrimineringsombudsmannen har liknande mandat i sin verksamhet.²⁷

Barnombudsmannen bör ges tillträde till institutioner m.m. och ha rätt att ta del av handlingar

En rätt att få tillträde – även oanmält – till lokaler som används för verksamheter som rör barn och en rätt att ta del av handlingar samt få upplysningar från personer som arbetar i sådan verksamhet är viktig vid granskningen av hur lagstiftning och dess tillämpning stämmer överens med barnkonventionen. Barnombudsmannen har visserligen inte något formellt tillsynsansvar men likväl ett lagstadgat ansvar att driva på genomförandet och bevaka efterlevnaden av barnkonventionen och att därvid särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med konventionen. Ett gediget underlag är i det sammanhanget högst angeläget, och det förutsätter att Barnombudsmannen kan nå ut till och möta barnen där de befinner sig. Barnombudsmannen har en annan roll och funktion än vad formella tillsynsorgan som exempelvis IVO, som ska

²² Citaten kommer från Barnombudsmannens samtal med barn under 2025 som skett inom ramen för framtagandet av myndighetens årsrapport och genomförandet av myndighetens regeringsuppdrag rörande våld mot barn.

²³ 28 kap. 1 § socialtjänstlagen (2025:400) (SoL)

²⁴ 7 kap. 1 § patientsäkerhetslagen (2010:659)

²⁵ 25 § lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS)

²⁶ 28 kap. 5 och 6 §§ SoL, 21 § patientsäkerhetslagen resp. 26 d § LSS

²⁷ 4 kap. 3 § diskrimineringslagen (2008:567)

granska viss verksamhet, har. Barnombudsmannen ska på ett annat sätt än sådana myndigheter företräda just barn och deras rättigheter. Tack vare sitt oberoende kan Barnombudsmannen uttala sig friare, och Barnombudsmannen har till skillnad från tillsynsmyndigheterna också i uppdrag att bilda opinion. Barnombudsmannen behövs som ett komplement till de andra myndigheterna.

I samband med utförandet av sitt uppdrag besöker Barnombudsmannen inte sällan institutioner av olika slag, såsom särskilda ungdomshem eller skyddade boenden, för att samtala med barn. Barnombudsmannen gör också besök exempelvis på skolor för att möta barn. Det förekommer dock att vissa institutioner eller andra verksamheter tvekar inför att låta Barnombudsmannen komma på besök och träffa barn som gett uttryck för att de vill prata med myndighetens representanter. Det innebär att barnen inte själva får möjlighet att bestämma om de vill prata med Barnombudsmannen. En lagstadgad rätt om tillträde skulle tydliggöra myndighetens roll och underlätta för myndigheten i dess granskningsarbete av hur barns rättigheter uppfylls i Sverige. Ju mer kunskap om barns levnadsvillkor som Barnombudsmannen får tillgång till, desto bättre kan myndigheten också företräda barns och ungas rättigheter och intressen i den allmänna debatten.

Förutom att utvidgade befogenheter skulle skapa bättre förutsättningar för och underlätta Barnombudsmannens möten med barn skulle det ge möjligheter att lära mer om de miljöer barnen vistas i. Oanmälda besök möjliggör en mer verklighetsnära, icke tillrättalagd, bild av förhållandena i en verksamhet. Upplysningar om verksamheten direkt från personal på institutionerna och skriftligt underlag, t.ex. utredningar, beslut eller anteckningar i socialtjänstens eller domstolens akter samt verksamhetsjournaler och annan dokumentation, stärker vidare Barnombudsmannen i arbetet med att bevaka att barns rättigheter efterlevs och upptäcka systematiska brister. En reglering som tydliggör att sådana uppgifter får lämnas ut, även om uppgifterna omfattas av sekretess, underlättar Barnombudsmannens granskningsarbete. Det förenklar också samt sparar tid för de myndigheter eller institutioner som berörs av ombudsmannens undersökningar eftersom tidskrävande och komplicerade sekretessprövningar kan begränsas. Detta gäller såväl i fråga om att lämna ut handlingar som att dela med sig av uppgifter om barn inför att Barnombudsmannen besöker en institution.

I vissa situationer kan det räcka med att avidentifierade uppgifter lämnas till Barnombudsmannen, men i den utsträckning det blir aktuellt att lämna ut uppgifter som omfattas av sekretess bör noteras att uppgift om personliga förhållanden har ett starkt sekretesskydd i ombudsmannens verksamhet.²⁸ Det innebär också att det hos myndigheten redan finns upparbetade rutiner och stor vana av att hantera känsliga uppgifter. Vidare kan det många gånger vara tillräckligt att Barnombudsmannen granskar handlingar på plats.

Som jämförelse kan nämnas att den norska barnombudsmannen har fri tillgång till alla offentliga och privata institutioner för barn. Offentliga myndigheter samt offentliga och privata institutioner ska vidare, utan hinder av tystnadsplikt, ge ombudsmannen de upplysningar som behövs för att ombudsmannen ska kunna utföra sitt uppdrag. När upplysningar behövs

²⁸ 33 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

kan även protokoll och andra dokument hämtas in.²⁹ Med stöd av sitt mandat kan den norska barnombudsmannen kombinera kunskap som inhämtats direkt från barn och ungdomar med information från ärendeakter, utan hinder av sekretess, vilket ger ett unikt perspektiv på de frågor som granskas.³⁰

Barnombudsmannen bör få höra barn utan vårdnadshavarnas samtycke

Barns röster är grundläggande för genomförandet av Barnombudsmannens uppdrag

Ett centralt inslag i Barnombudsmannens verksamhet är alltså att möta barn och ta del av deras erfarenheter och åsikter. Att lyssna till barns berättelser är avgörande för att upptäcka brister i förverkligandet av barns rättigheter och för att bedöma vad som är till barns bästa. Det är också viktigt för att konstatera vilka åtgärder som kan behöva vidtas. Det är emellertid inte ovanligt att barnet och en av eller båda vårdnadshavarna har motstående intressen, eller att vårdnadshavarna inte har vilja eller förmåga att medverka till att barnet får föra fram sina åsikter. Om vårdnadshavarna inte samtycker till att barnet medverkar i samtal med Barnombudsmannen och barnet inte bedöms ha tillräcklig mognad att själv bestämma, kan samtal inte genomföras och barnet inte få möjlighet att göra sin röst hörd.

Rätten att besluta i frågor som rör barn

Enligt föräldrabalken har vårdnadshavare rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör ett barns personliga angelägenheter. Vårdnadshavare ska i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.³¹ I förarbeten uttalas att barnet i princip ska rätta sig efter vad vårdnadshavarna beslutar, men i enkla och vardagliga frågor som rör barnets personliga förhållanden kan det vara naturligt att barnet får bestämma självt.³² När barnet väl har ansetts tillräckligt moget att besluta själv i en fråga behövs inte vårdnadshavarnas samtycke. För vissa situationer har lagstiftaren också valt att ange en specifik åldersgräns för när ett barn själv får bestämma i en fråga, och för andra situationer finns en särskild regel men utan att denna anger en bestämd åldersgräns.³³

²⁹ § 4 lov om barneombud (LOV-1981-03-06-5)

³⁰ Se t.ex. rapporten "De tror vi er shitkids" om barn på institution (<https://www.barneombudet.no/vart-arbeid/publikasjoner/de-tror-vi-er-shitkids>) och rapporten "God hjelp til rett tid" om vissa klagomålsärenden i skolan (<https://www.barneombudet.no/uploads/documents/Publikasjoner/Fagrapporter/God-hjelp-til-rett-tid.pdf>)

³¹ 6 kap. 11 § föräldrabalken, FB

³² Prop. 1981/82:168, s. 24-25 och 72

³³ Såväl lagstiftaren som domstolar och JO har ansett att barn som fyllt 12 år ska kunna få avgörande inflytande i många olika frågor – t.ex. vid socialnämndens öppna insatser, adoption och namnbyte samt när det gäller umgänge med en förälder. En åldersgräns på 15 år gäller för frågor av mer ingripande karaktär, såsom för processbehörighet för mål enligt LVU och medverkan i viss slags forskning. I andra sammanhang får betydelsen av barnets inställning avgöras med beaktande av barnets ålder och mognad, såsom i hälso- och sjukvårdssammanhang. Även i situationer då samtycke från vårdnadshavarna inte krävs för en åtgärd, kan det finnas en skyldighet eller anses lämpligt att informera vårdnadshavare eller inhämta vårdnadshavares inställning som en del av beslutsunderlaget. Undantag görs i vissa fall, t.ex. om informationen kan skada barnet.

Om ett barn har två vårdnadshavare gäller rätten och skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnet som huvudregel dem båda tillsammans.³⁴ En utomstående bör många gånger kunna utgå från att den ena föräldern är behörig att agera för barnet när det handlar om åtgärder som inte är av ingripande beskaffenhet för barnets framtid, men det gäller under förutsättning att det inte finns särskild anledning att anta meningsskiljaktighet mellan vårdnadshavarna.³⁵ Det finns också ett lagstadgat utrymme för en vårdnadshavare att ensam besluta i vissa situationer³⁶, och dessutom specialregleringar som ger socialnämnden befogenhet att fatta vissa beslut även om det endast är den ena vårdnadshavaren som samtycker till en viss åtgärd³⁷.

Särskilt om möjligheten att höra barn utan vårdnadshavarnas samtycke

När det handlar om barnets rätt att komma till tals har lagstiftaren för vissa situationer beslutat om undantag från vårdnadshavarens bestämmanderätt enligt föräldrabalken och infört en möjlighet till samtal med ett barn utan att vårdnadshavaren samtycker och utan att vårdnadshavaren närvarar vid samtalet. Så är fallet t.ex. vid IVO:s tillsyn – som rör barns förhållanden – över socialtjänsten, hälso- och sjukvården och verksamhet enligt LSS, under förutsättning att barnet inte tar skada av samtalet.³⁸ Socialnämnden har en liknande befogenhet vid en s.k. barnavårdsutredning eller en utredning om vårdnadsöverflytt som sker på socialnämndens initiativ³⁹, liksom vid uppföljningen av ett barns situation efter en utredning eller placering⁴⁰. Även i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge får socialnämnden på motsvarande sätt höra ett barn utan vårdnadshavarens samtycke och utan att vårdnadshavaren är närvarande.⁴¹ Samma rätt har barnets offentliga biträde i mål och ärenden om vårdnadsöverflyttning.⁴²

När det gäller IVO:s möjlighet att vid tillsyn av socialtjänsten samtala med barn framhålls i förarbetena bland annat följande. Barnkonventionen innebär bland annat att barn och unga ska ha rätt att komma till tals i frågor som rör dem. Detta är en viktig utgångspunkt vid tillsyn över socialtjänsten men också över hälso- och sjukvården. Det är viktigt att barn och unga som får vård inom socialtjänst och hälso- och sjukvård blir synliga och att deras erfarenheter tillmäts betydelse. Barns och ungas möjligheter att framföra hur de upplever förhållandena inom socialtjänst och hälso- och sjukvård måste underlättas. För att säkerställa att deras åsikter och erfarenheter alltid kan framföras och därigenom kan utgöra underlag för tillsynsmyndighetens granskning av att lagstiftningen efterlevs, måste det inom ramen för ett tillsynsärende finnas möjlighet att höra barn utan att vårdnadshavaren är närvarande eller har samtyckt till detta. Behovet av denna möjlighet bedömdes vara så starkt att det ansågs

³⁴ 6 kap. 13 § första stycket FB

³⁵ Jfr JO dnr 3743–2001 (JO:s ämbetsberättelse 2003/04 s. 311 ff)

³⁶ Se t.ex. 6 kap 13 § andra stycket FB och 6 kap 1 § lag (2024:79) om placering av barn i skyddat boende

³⁷ 6 kap. 13 a § FB

³⁸ 28 kap. 4 § SoL, 7 kap. 5 § patientsäkerhetslagen resp. 26 b § LSS

³⁹ 20 kap. 7 § SoL

⁴⁰ 23 kap. 4 § SoL

⁴¹ 6 kap. 20 a § FB

⁴² 20 kap. 10 § FB

berättigat att vårdnadshavarens rätt att bestämma över sitt barn fick stå tillbaka till förmån för principen om barns rätt att komma till tals.⁴³

När det gäller möjligheten att utan samtycke från vårdnadshavarna samtala med ett barn i ett förfarande om vårdnad, boende eller umgänge uttalas i förarbetena bland annat följande. Barnkonventionen ger barn en absolut rätt att, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ, komma till tals i frågor som rör dem själva. Den mest uppenbara företrädaren för ett barn är dess föräldrar. I vissa fall, t.ex. när ett vårdnadsmål pågår mellan föräldrarna, finns det dock en risk för intressekonflikter mellan barnet och en av eller båda föräldrarna. I dessa fall finns det ett behov att säkerställa att barnet ges förutsättningar att komma till tals i ett samtal med en annan företrädare (se CRC/C/GC/12 p. 35 och 36).⁴⁴

I sammanhanget bör samtidigt noteras att det, även när det finns möjlighet att höra barn utan vårdnadshavarens samtycke, krävs omsorgsfulla överväganden i varje enskilt fall angående behovet och lämpligheten av att samtal sker. I förarbeten har understrukits att det ofta kan vara av stor betydelse för barnets bästa att eftersträva ett samtycke av vårdnadshavaren även om samtalet i och för sig får genomföras ändå. Att i samband med en barnavårdsutredning ta kontakt med barnet utan vårdnadshavarens vetskap, t.ex. på väg hem från skolan, har ansetts inte godtagbart.⁴⁵ I praktiken torde det dock inte sällan vara så att det endast är en vårdnadshavare som motsätter sig samtal, och samtalet kan då genomföras i samarbete med den andra vårdnadshavaren.⁴⁶

Om ett barn har uppnått den ålder och mognad som krävs för att själv bestämma om sin medverkan är det barnet som råder över om samtal ska hållas. Barnets medgivande är då en både nödvändig och tillräcklig förutsättning för samtalet.

Barnombudsmannen bör ges rätt att samtala med barn utan vårdnadshavarnas samtycke

Att Barnombudsmannen är beroende av vårdnadshavarnas samtycke för att kunna samtala med barn är problematiskt. Barnombudsmannen har beslutat ett ställningstagande som innebär att barn från och med 12 års ålder som utgångspunkt bedöms ha sådan ålder och mognad att de på egen hand, utan vårdnadshavarnas samtycke, kan besluta om de vill medverka i samtal med myndigheten om egen eller andras utsatthet.⁴⁷ En bedömning av barnets ålder och mognad samt av barnets bästa måste dock alltid göras i det enskilda fallet innan samtal genomförs. Tidigare tillämpades som utgångspunkt en åldersgräns på 15 år. Det finns dock behov för Barnombudsmannen att även kunna prata med yngre barn. Yngre barn kan många gånger inte självständigt samtycka till att samtala med myndigheten. Om deras vårdnadshavare – eller en av dem – inte vill eller bryr sig om att barnen ska få berätta får de inte komma till tals.

⁴³ Prop. 2008/09:160 s. 61

⁴⁴ Prop. 2020/21:150 s. 51

⁴⁵ Prop. 2009/10:192 s. 33, se även JO dnr 4225-2014 samt dnr 8607-2024

⁴⁶ Jfr Prop. 2020/21:150 s. 52

⁴⁷ Barnombudsmannens ställningstagande gällande samtal med barn den 5 februari 2026 (BO 2026-0048)

Barnombudsmannen anser att myndigheten behöver ges en rätt att samtala med barn utan vårdnadshavarnas samtycke och utan att vårdnadshavarna är närvarande. Av barnkonventionen följer att barn har rätt att komma till tals i frågor som rör dem. När barn inte ges möjlighet att dela med sig av sina åsikter och erfarenheter begränsas barnets rätt att komma till tals och Barnombudsmannens möjligheter att på bästa sätt genomföra sitt uppdrag. Även om Barnombudsmannen inte har något formellt tillsynsansvar har myndigheten i uppdrag enligt lag att företräda barns och ungas rättigheter och intressen och att särskilt uppmärksamma att lagar och andra författningar samt deras tillämpning stämmer överens med barnkonventionen. Det är då viktigt att möjligheterna att samtala med Barnombudsmannen underlättas. Genomförande av samtal ska inte vara beroende av att det finns vårdnadshavare som samtycker. Syftet att låta barnens åsikter komma fram och att kunna identifiera eventuella brister i lagstiftningen eller tillämpningen är så angeläget att vårdnadshavarnas rätt att bestämma över sitt barn måste stå tillbaka. Givetvis krävs alltid att samtal i det enskilda fallet bedöms vara till barnets bästa.⁴⁸

Mer om Barnombudsmannens genomförande av samtal med barn

Enligt Barnombudsmannens erfarenheter från tidigare samtal med barn tycker de flesta barn som väljer att medverka att det är positivt att få dela med sig av sina tankar och upplevelser, även när det handlar om frågor som vuxna många gånger uppfattar som känsliga eller obehagliga. Barnombudsmannens erfarenhet är att när barn får uttrycka sina åsikter i trygga och respektfulla sammanhang stärks deras känsla av självbestämmande, delaktighet och respekt. Det kan i sig bidra till en positiv utveckling och en ökad tilltro till vuxenvärlden och samhällets stödjande funktioner. Vissa frågor kan vara jobbiga att prata om, men många barn tycker att det känns bra att få berätta och att i förlängningen kanske kunna bidra till förändringar som kan göra det bättre för andra barn. Barnombudsmannens erfarenhet är inte att samtal om svåra eller traumatiska erfarenheter i sig utgör en belastning eller innebär en risk att barnet tar skada, utan snarare tvärtom att det innebär en risk för skada om ett barn får leva i tystnad utan att någon lyssnar på det barnet vill berätta.

Barnets bästa är i fokus vid samtalen. Samtalen genomförs av erfarna medarbetare hos Barnombudsmannen som har särskild kompetens att samtala med barn, även i utsatta situationer. Barn är som utgångspunkt delaktiga från början till slut för att hela processen ska kunna utformas och genomföras utifrån en bedömning av barnets bästa. Samtalen, inklusive planering, samtalsmetod och arbetet runt dessa anpassas efter barnens ålder och barnets olika förutsättningar och behov. Vidare äger samtalen ofta och vid behov rum i miljöer där det finns vuxna med ansvar för barnets trygghet och välbefinnande. Det innebär att barnets eventuella behov av stöd i samband med samtalen då kan hanteras av personer som redan har en etablerad relation till barnet. I sammanhanget kan också nämnas att Barnombudsmannen har skyldighet att lämna över uppgifter till socialnämnden om ett barn misstänks fara illa samt även får lämna vissa uppgifter till IVO och under vissa förutsättningar till Polismyndigheten, vilket bör ses som något positivt för barnet och i linje med barnets bästa.

⁴⁸ Jfr barnkonventionen artikel 3

Det är alltid frivilligt för barn att medverka i samtal med Barnombudsmannen. Barnet får relevant information inför ett samtal, såsom vad samtalet ska syfta till och att det är frivilligt att delta. Barnet kan välja vilka frågor hen vill svara på och kan avbryta samtalet när som helst.

Det är slutligen viktigt att notera att barnets medverkan i samtal med Barnombudsmannen inte leder till något beslut och inte får någon direkt rättsverkan för barnet eller vårdnadshavaren. Det handlar inte heller om att utreda en särskild händelse och det är inte fråga om behandling eller liknande. Samtalet är en engångsföreteelse (även om det ibland kan bli aktuellt med kompletterande eller uppföljande samtal) av mindre ingripande karaktär. Syftet med samtalen är i stället att möjliggöra för barn och unga att dela med sig av sina erfarenheter, synpunkter och behov i frågor som rör deras livssituation och att de ska bli lyssnade på. De uppgifter som Barnombudsmannen inhämtar från barn används alltid anonymiserat och ofta aggregerat. Uppgifter som publiceras är alltid avidentifierade för att säkerställa att de inte, direkt eller indirekt, kan kopplas till en enskild individ. För uppgift om enskilda personliga förhållanden i Barnombudsmannens verksamhet gäller dessutom en stark sekretess.

Konsekvenser

Utökade befogenheter för Barnombudsmannen enligt förslagen ovan kommer att leda till positiva konsekvenser för barn. Genom bättre förutsättningar att samtala med barn och en förbättrad tillgång till uppgifter från verksamheter som berör barn skapas bättre underlag för lagstiftning och god tillämpning. Det innebär att barns rättigheter kan stärkas och deras behov och intressen tillgodoses i större utsträckning. Det är också positivt för barn att de får möjlighet att – om de vill – dela med sig av sina åsikter och känna att de blir lyssnade på.

Vidare kommer utökade befogenheter att underlätta Barnombudsmannens genomförande av sitt uppdrag, såväl genom att möjliggöra ett gediget underlag för myndighetens undersökningar och rekommendationer som genom att underlätta processen med att inhämta information. Detta är positivt ur resultat- och effektivitetshänseende för Barnombudsmannen.

Även för de myndigheter och andra organ som bedriver verksamhet som berör barn bedöms utökade befogenheter för Barnombudsmannen få positiva konsekvenser. Visserligen kan det innebära en del merarbete att tillgodose ombudsmannens förfrågningar, men samtidigt innebär förslagen att det skapas en tydlighet i fråga om vad som gäller. En lagstadgad uppgiftsskyldighet minskar dessutom behovet av sekretessprövning vilket sparar arbetstid. Mer kunskap om barnens livsvillkor och om huruvida deras rättigheter stämmer överens med barnkonventionens krav bör också anses vara en fördel och av grundläggande intresse för den som ansvarar för en verksamhet som berör barn.

Beslut har fattats av barnombudsmannen Juno Blom efter föredragning av juristen Magdalena Wikstrand Danelius och chefsjuristen Tove Björnheden. I den slutliga handläggningen har även tillförordnade avdelningschefen Martina Blombergsson och utredaren Matilda Eriksson deltagit.